

Łódź, 22 czerwca 2023 r.

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej Mariusza Czecha: *Rozwój profesjonalny lektora języka polskiego jako obcego. Wpływ biografii i doświadczeń dydaktycznych na proces kształtowania się tożsamości zawodowej*, przygotowanej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Przemysława E. Gębala (komputeropis, 271 s.)

W przedstawionej mi do zaopiniowania rozprawie doktorskiej Pan Mariusz Czech stawia w centrum swoich rozważań postać lektora języka polskiego jako obcego (JPJO), a konkretnie zagadnienia związane z jego rozwojem zawodowym i tożsamością. Autor, stosując metodę biograficzną, w części empirycznej swojej pracy oddał głos lektorom JPJO: spojrzął na proces glottodydaktyczny z perspektywy osób, które nim zarządzają. Uważam, że w obecnej, dojrzałej fazie rozwoju glottodydaktyki polonistycznej, wręcz należało taką rozprawę napisać i w ten sposób dowartościować pracę osób nauczających JPJO. W pełni zgadzam się z Autorem, że Jego praca otworzyła pole badawcze, pomijane dotąd w glottodydaktyce (zob. Wnioski, s. 2019).

Struktura i język rozprawy

Praca Pana Mariusza Czecha ma charakter glottodydaktyczny, reprezentuje bowiem jedną z jej subdyscyplin – pedeutologię – a zarazem pedagogiczny; co nie stoi w sprzeczności z obrazem glottodydaktyki ukazywanym przez autorów współczesnych krajowych modeli glottodydaktyki. Bazę koncepcyjną tej dysertacji w równym stopniu konstruują prace teoretyczne i empiryczne z tych dwóch przestrzeni, co zostało uwidocznione w strukturze pracy.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. Trzy pierwsze mają charakter teoretyczny, dwa kolejne empiryczny. Ostatnim rozdziałem są Wnioski. Pracę zamykają: Bibliografia licząca ponad 140 odpowiednio wyselekcjonowanych prac, Spis 39 tabel i 12 rysunków, a

także Aneks (zawierający ankietę użytą do badań sondażowych, instrukcję do eseju, trzy wybrane eseje badanych) i anglojęzyczne streszczenie rozprawy.

Struktura pracy nie budzi żadnych wątpliwości, w pełni odpowiada tytułowi rozprawy i przedstawionemu w niej zamysłowi badawczemu. Autora rozprawy cechuje dojrzałość naukowa wyrażająca się w samodzielności myślowej. Rozprawa została napisana z zachowaniem zasad dyskursu naukowego.

Ocena części teoretycznej rozprawy

W rozdz. 1. Autor omawia, na podstawie właściwie dobranych prac naukowych, szereg kluczowych zagadnień związanych z zawodem nauczyciela i lektora języka obcego, uwarunkowaniami jego pracy, ich kompetencjami i problemami z określaniem ich statusu zawodowego. Prezentuje także współczesne modele kształcenia nauczycieli języków obcych, akcentując koncepcję nauczyciela jako refleksyjnego praktyka.

W rozdziale tym zwracają uwagę tabela nr 5 i 6, w których zostały przedstawione definicje nauczyciela języka obcego i lektora języka obcego i zestawione czynniki odnoszące się do uwarunkowań obu zawodów. Pan Mariusz Czech zauważa, że w drugim zestawieniu, opracowanym przez Dorotę Pudo, opis specyfiki pracy lektora języka obcego pomija lektorów zatrudnionych w uczelniach wyższych. W komentarzu odautorskim Autor odnosi się także do istotnego w świetle podjętej tematyki badawczej problemu, jakim jest nieustalony dotąd w naszym kraju status zawodowy nauczyciela JPJO.

Rozdział 2. zawiera opisy koncepcji pedagogicznych związanych z rozwojem zawodowym nauczyciela oraz omówienia wybranych modeli kariery nauczycielskiej i teorii tożsamości zawodowej nauczyciela. Szczególnie wartościowe, ze względu na zawartość merytoryczną, jak też ich funkcje aplikacyjne, są:

a) przedstawiony w tabeli 7. opracowany przez Dreyfusa pięciostopniowy model nabywania umiejętności nauczycielskich: poz. 1. – nowicjusz, poz. 2. – zaawansowany początkujący, poz. 3. – kompetentny nauczyciel, poz. 4. – biegły nauczyciel, poz. 5. – ekspert;

b) opisane przez H. Kwiatkowską (2005) teorie Kohlberga, Eriksona i Habermasa odnoszące się do tożsamości zawodowej nauczyciela (od tożsamości anomijnej – naturalnej, po tożsamość roli i tożsamość autonomicznego ja);

c) statusy tożsamości Jamesa Marcii (tożsamość rozproszona, nadana [ilustrzana, przybrana], moratoryjna, osiągnięta).

Wymienione powyżej (w punktach a, b, c) teorie zostały wykorzystane w badaniach własnych Autora i sprawdziły się jako ich podstawowa baza koncepcyjna.

W części pedagogicznej rozdziału Autor najczęściej korzysta z wartościowych prac C. Plewki (2019), H. Kwiatkowskiej (2005), A. Brzezińskiej i K. Appelt (2000), w których zostały przedstawione koncepcje autorów z innego kręgu językowego.

Tematem rozdziału 3. jest rozwój profesjonalny lektorów JPJO przedstawiony na przykładzie wybranych prac z zakresu glottodydaktyki polonistycznej. W stanie badań znajdujemy omówienie prac zawierających: wskazówki dla lektorów JPJO (B. Bartnicka, L. Kacprzak, E. Rohozińska, *Vedemecum lektora języka polskiego*, 1992); charakterystyki ról nauczyciela JPJO (E. Lipińska), opisy sytuacji lektorów JPJO delegowanych do pracy za granicę (J. Mazur, J. Tambor, W. Miodunka, M. Czech), opis dziejów nauczania JPJO w Polsce (A. Dąbrowska), opis wspólnoty dyskursywnej glottodydaktyków polonistycznych (G. Zarzycka), wybrane artykuły przedstawiające doświadczenia lektorów z ich własnej perspektywy (artykuły M. E. Sajenczuk, G. Kompel i. M. Rólkowskiej). Wśród prac naukowych najszerzej omówiono monografię P. Gębala *Modele kształcenia nauczycieli języków obcych w Polsce i w Niemczech* (2013), oraz tom zbiorowy autorstwa W. Miodunki, J. Tambor i in. *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie. Diagnoza – stan – perspektywy* (2018). W końcu rozdziału zostały przez Autora sformułowane cele badań ankietowych i narracyjnych opisywanych w kolejnych fragmentach rozprawy.

Podsumowując, w rozdziałach teoretycznych Pan Mariusz Czech ukazał godną podziwu orientację w zakresie znajomości światowej i krajowej literatury przedmiotowej związanej z tematem rozwoju zawodowego i tożsamości nauczycieli, także języka JPJO, konsekwentnie kreśląc tło dla własnych badań empirycznych.

Ocena części empirycznej rozprawy

Przyjrę się teraz przebiegowi i wynikom badań opisanym w rozdziałach 5. i 6. Zostały one przeprowadzone z użyciem metod mieszanych, ilościowo-jakościowych, co było słusznym rozwiązaniem. Badania na każdym etapie były prowadzone w formie zdalnej, na co wpłynęła w dużej mierze pandemia Covid-19. W pracy zostały rzeczowo omówione wszystkie etapy procedury badawczej: wybór metod, pilotażowy sondaż opinii, właściwe badanie ankietowe (I etap), w którym wzięło udział 90 lektorów JPJO, będących na różnych etapach rozwoju zawodowego i mających różnorodne doświadczenia w pracy w kraju i poza granicami Polski, a wreszcie (II etap) badanie narracji osobistych (esejów) 14 osób, które wzięły wcześniej udział w badaniu ankietowym.

Autor szczerze wypowiedział się na temat ograniczeń, jakie napotkał w czasie prowadzenia badań. Na rozproszoną drogą mejlową ankietę odpowiedziała ochotniczo dość ograniczona liczba lektorów (mniej niż sto osób), jednak – co odpowiadało zamysłowi

badacza – była to grupa zróżnicowana ze względu na wiek, rodzaj doświadczeń, miejsca pracy. Badanie jakościowe nie mogło być w okresie pandemii przeprowadzone w formie wywiadów bezpośrednich, Autor zaproponował więc technikę eseju, która wyjątkowo dobrze się w jego badaniach sprawdziła. Autorzy esejów szeroko wypowiedzieli się na tematy zaproponowane przez Autora w instrukcji do eseju, dostarczając bogatego materiału do analizy różnych wątków związanych z przebiegiem kariery zawodowej badanych, ich obrazami samych siebie, aspiracjami, trudnościami zawodowymi itd. Należy docenić sposób, w jaki Autor zapewnił badanym anonimowość.

Opis wyników badań jest przejrzysty, a metoda ilościowa (por. liczne tabele zawierające pozyskane w badaniach dane liczbowe) i jakościowa (por. interpretacje danych i rzeczowe komentarze autorskie) wzajemnie się uzupełniają.

Pytania zaproponowane w ankiecie zostały pogrupowane w serie, które pozwoliły Autorowi zrealizować cele badawcze, czyli odkryć wizje badanych na temat swojego zawodu (jego cieni i blasków) i własnego rozwoju zawodowego, motywacji do pracy, kompetencji, deficytów kompetencyjnych potrzeb, aspiracji, a ponadto określić typy tożsamości badanych i powiązane z nimi czynniki. Autor w podsumowaniu punktu 5.1 pisze: „Większość badanych jest zaawansowana na drodze rozwoju tożsamości i wykracza poza tożsamość anomijną i tożsamość roli”.

Uzupełnieniem sondażu, a dla mnie najjaśniejszym punktem projektu Pana Mariusza Czecha, jest badanie esejów biograficznych. Analizując narracje lektorów JPJO, Autor zastosował system kodowania zainspirowany koncepcjami Jamesa E. Marcii; wyniki tej analizy zinterpretował w podrozdziale 5.2, a w rozdziale 5.3 omówił wyłaniające się z wypowiedzi badanych znaczące elementy budowania tożsamości zawodowej, które nazywa w rozprawie „kamieniami milowymi”. Autorzy esejów za przełomowe punkty swoich biografii zawodowych uznali: okres studiów specjalistycznych z zakresu nauczania JPJO, rolę mentorów oraz – co bardzo ważne – doświadczenie pracy za granicą.

Autorowi udało się zrealizować cele badawcze wymienione w rozdziale 3.2, a nie było to zadanie łatwe, gdyż ankieta była obszerna; analiza i interpretacja każdej z odpowiedzi wymagała od Autora uważności i precyzji. „Wyłuskanie” z esejów elementów tożsamości lektorów było równie wymagające.

Stwierdzam, że Autor znakomicie poradził sobie z różnymi wyzwaniami, jakie napotkał w różnych etapach badań, a w części końcowej rozprawy (rozd. 6.) zaprezentował głębokie wnioski i przemyślenia. Interesujące wydały mi się postulaty (i gotowe rozwiązania) odnoszące się do zwiększenia statusu zawodowego i prestiżu tej, niedocenianej obecnie,

grupy. Wśród postulowanych przez Autora kierunków przyszłych projektów badawczych zwrócił moją uwagę pomysł badań ukierunkowanych na porównanie uwarunkowań pracy lektorów JPJO uczących w Polsce i za granicą oraz szeroko zakrojonych badań nad dobrostanem lektorów JPJO.

Uwagi, pytania, postulaty

1. Autor przyjął swojej rozprawie perspektywę biograficzną. Skoro tak zdecydował, powinien, moim zdaniem, wyszukać, a następnie omówić, większą liczbę prac mających charakter sprawozdań/komunikatów lektorów JPJO pracujących za granicą. Autor zdecydował się na szersze omówienie w rozprawie tylko trzech tego rodzaju artykułów: M. E. Sajenczuk, G. Kompel i M. Rólkowskiej. W polonistycznych czasopismach glottodydaktycznych, także podczas wystąpień konferencyjnych, sprawozdania z lektoratów zagranicznych pojawiały się dość często (fakt, że dotyczyły one zwykle treści i sposobów prowadzenie zajęć). W wydanej w 2008 r. pracy monograficznej o Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UŁ Dorota Wielkiewicz, omawiając publikacje naukowe pracowników tego jednego tylko ośrodka wydane do 2002 r., wymienia w sekcji: „Lektoraty języka polskiego za granicą” aż 21 prac tego rodzaju.

Pozwolę sobie w tym miejscu na dodatkową refleksję: zastanawia mnie zauważalny zanik „sprawozdania z lektoratu” jako gatunku piśmienniczego w ostatnich latach. Gatunku, który był dość charakterystyczny, o czym może świadczyć podana wyżej statystyka, dla wcześniejszych faz glottodydaktyki polonistycznej. Czy ta sytuacja została spowodowana unaukowieniem polonistycznych refleksji glottodydaktycznych? Badania Pana Mariusza Czecha udowodniły, że refleksje polektoratowe nie muszą być gatunkiem poślednim.

2. Dokładnego omówienia, oczywiście z zachowaniem zasad anonimowości, wymagałyby także sprawozdania z lektoratów zagranicznych wykładowców JPJO wydelegowanych przez NAWA, a wcześniej BUWIM, do pracy w uczelniach zagranicznych (przypuszczam, że są dostępne w archiwach). Namawiam Autora do uzupełnienia w przyszłości swojej rozprawy badaniami tego rodzaju materiałów źródłowych. Byłoby to uzupełnienie omówionego w niniejszej rozprawie artykułu Jana Mazura z 2018 r.: „Lektor języka polskiego jako obcego w zagranicznym ośrodku akademickim. Oczekiwania i rzeczywistość”.
3. Bliska jest mi opinia wielu osób ankietowanych przez pana M. Czecha, że praca lektora, szczególnie gdy ma ona miejsce poza granicami Polski, ma charakter misyjny. W związku z tym chcę postawić Autorowi pracy pytanie „przyszłościowe”. Gdyby podjął się Pan trudu napisania pracy naukowej ukazującej misję lektorów JPJO pracujących poza granicami Polski, to jakie treści mogłaby/powinna taka praca zawierać? Jakimi metodami badawczymi

by się Pan posłużył? Czy byłaby to praca pedagogiczna, historyczna, utrzymana w nurcie diarystycznym? Czy miałyby formę książkową? A może, w dzisiejszej epoce, bardziej uzasadnioną formą byłaby ciągle aktualizowana platforma cyfrowa?

4. Mam pewne zastrzeżenia do budowy formularza ankietowego, zamieszczonego w Aneksie. Uważam, że właściwe były pytanie ankietowe wymagające ustosunkowania się przez badanych do poszczególnych stwierdzeń zgodnie z zasugerowaną pięciostopniową skalą akceptacji. Moje wątpliwości budzi natomiast budowa tych punktów ankiety, które wymagały wyboru jednej tylko odpowiedzi z wielu zasugerowanych (jak w punkcie, w którym zadano pytania: „Czym dla Pana/Pani jest zawodowy rozwój?). Zastanawiając się nad moimi własnymi wyborami stwierdziłam, że każda z odpowiedzi jest w dużej mierze trafna. Proszę Autora rozprawy o odpowiedź, jak sobie poradził sobie z oceną odpowiedzi na tak sformułowane pytania.
5. Uważam, że kolejnych głębszych rozważań, badań, a także interwencji, wymaga zagadnienie związane ze statusem lektorów pracujących w wyższych uczelniach. Ten temat Autor jedynie zarysował w swojej rozprawie. Glottodydaktyka polonistyczna to obecnie prężnie rozwijająca się dyscyplina, wypromowano już wiele doktoratów glottodydaktycznych. Młodych doktorów, którzy często mają w dorobku znaczącą liczbę publikacji naukowych i podręczników, zatrudnia się w uczelnianych ośrodkach kształcenia cudzoziemców i oferuje się im stanowiska lektora, czyli najniższe uczelniane. W niektórych znanych mi uczelniach lektora nie awansuje się nawet na wykładowcę, tylko proponuje mu się awans z młodszego na starszego lektora [czyli do końca swojej kariery uczelnianej, jeśli wytrwa, już będzie lektorem]. Niektórzy lektorzy na uczelniach krajowych mają do wypracowania nawet nie 560, ale ponad 700 obowiązkowych godzin. W innych ośrodkach nauczających JPJO stosuje się niesprawiedliwy podział stanowisk: osoby nauczające przedmiotów (matematyki, fizyki, biologii i in.) stają się adiunktami dydaktycznymi (z perspektywą awansu na stanowisko profesora dydaktycznego), a poloniści nauczający JPJO kroczą nadal ścieżką lektor – wykładowca – starszy wykładowca. Często dojście do tego najwyższego stanowiska, wiążącego się z wyższym wynagrodzeniem i zmniejszoną liczbą godzin dydaktycznych, stanowiska zajmuje 30 lat.

Jak widać, nie są to uwagi krytyczne sensu stricto, raczej uwagi i pytania zanotowane „na marginesie” tej pracy. Jestem bardzo ciekawa, jak odniesie się do nich Autor rozprawy.

6. Mankamentem, choć niezbyt dotkliwym, niniejszej rozprawy są obecne w niej dość liczne usterki interpunkcyjne (niedobór lub nadmiar przecinków). Odnotowałam także pomyłkę w

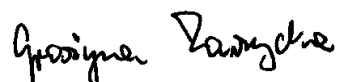
imieniu autorki jednej z cytowanych prac – musi być: Elżbieta Maria [nie: Anna] Sajenczuk (natomiast inicjały imienia tej autorki podane w Bibliografii są właściwe).

Zauważyłam również, że przywołując jedną z moich publikacji, Autor niezbyt dokładnie omówił fragment odnoszący się do mojej definicji dyskursu glottodydaktyczne. W moim artykule z 2018 r. napisałam: „Można przyjąć, że jest to dyskurs związany z określonym „światem społecznym” – światem specyficznej wspólnoty zawodowej”; nie: jak w niniejszej rozprawie na s. 110, że „dyskurs glottodydaktyczny [...] to świat specyficznej wspólnoty zawodowej”.

Tak więc, gdyby Pan Mariusz Czech miał możliwość i ochotę, by opublikować rozprawę, powinien poprawić interpunkcję w tekście oraz przejrzeć fragmenty, w których przywoływane są koncepcje różnych autorów; powinny odzwierciedlać to, co autor przywoływanego cytatu rzeczywiście powiedział. Mam też pewne uwagi do strony wizualnej rozprawy – niektóre ważne koncepcje powinny być „wydobyte z tła” z użyciem środków graficznych (wytluszczeń, punktów i in.), co z pewnością poprawiłoby czytelność pracy.

Podsumowanie

Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że recenzowana przeze mnie praca mgra Mariusza Czecha spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z 2018 r. Temat podjęty przez Autora był dotąd słabo zgłębiany, cieszy więc fakt, że Autor podjął trud przeprowadzenia swojego projektu badawczego i zrealizował to przedsięwzięcie w sposób przejrzysty oraz z zastosowaniem właściwych narzędzi badawczych. Kończąc, wnoszę o dopuszczenie Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Grażyna Zarzycka, prof. UŁ
e-mail: grazyna.zarzycka@uni.lodz.pl